

УДК 342.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.163>

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Карабін Т.О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-6538-5269

Бєлов Д.М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-7168-9488

Карабін Т.О., Бєлов Д.М. Підвищення рівня доброчесності як завдання національно-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України.

Мета статті – охарактеризувати підвищення рівня доброчесності як завдання національно-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України.

З'ясовано, що у Законі України «Про запобігання корупції» категорія доброчесності не визначається, хоча неодноразово згадується, а в інших правових актах надмірна лаконічність законодавця не дає змоги усвідомити всі важливі аспекти цього феномену. Це породжує різні розуміння сутності доброчесності у численних кодексах доброчесної поведінки, в яких означена категорія постає як набір довільно обраних характеристик.

Обґрунтовано, що з огляду на основну конституційну функцію Збройних Сил України – оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності – доброчесність військовослужбовців як правова категорія носить загальносоціальний, а не внутрішньовідомчий характер. Це потребує уніфікації розуміння вказаної дефініції з тим, щоб уникнути її довільного тлумачення суб'єктами правозастосування.

Визначено, що підвищення рівня доброчесності як завдання національно-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України уявляє собою здійснення комплексу організаційних, правових, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на усвідомлення персоналом цього військового

формування пріоритету інтересів людини, суспільства і держави над приватними інтересами. Виконання цього завдання в умовах правового режиму воєнного стану ускладнюється внаслідок комплектування військових частин в процесі призову за мобілізацією особами, як мають значні відмінності цінностей, мотивів, способів поведінки.

Для уніфікації існуючих вимог доцільно закріпити поняття доброчесності на законодавчому рівні (у Законі України «Про запобігання корупції»), оскільки довільне тлумачення цієї категорії сприяє відмінностям правозастосовної практики. Потребує змін Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, в якому має бути посилена загальносоціальна складова доброчесності. Також виховання доброчесності як завдання національно-патріотичного виховання має знайти своє відображення у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», оскільки виконання інших завдань вказаного виду виховання не уявляється можливим без активних дій суб'єктів правовідносин для втілення у своїй професійній діяльності інтересів людини, суспільства і держави.

Ключові слова: доброчесність, доброчесна поведінка, військові посадові особи, Збройні Сили України, військовослужбовці, національно-патріотичне виховання, соціально-ціннісні потреби, правові цінності, офіцери запасу.

Karabin T.O., Byelov D.M. Raising the level of integrity as a task of national-patriotic education of the Armed Forces of Ukraine.

The purpose of this article is to characterize the enhancement of integrity as a task of national-patriotic education of the Armed Forces of Ukraine's military personnel.

It is found that the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» does not explicitly define the category of integrity, despite its frequent mention. This oversight, coupled with the brevity of other relevant legal acts, has led to varying interpretations of the concept. As a result, numerous integrity codes present inconsistent and often arbitrary definitions of integrity.

Given the Armed Forces of Ukraine's primary constitutional function of defending the country's sovereignty and territorial integrity, the integrity of its personnel should be viewed as a matter of public interest rather than merely an internal military concern. This necessitates a unified understanding of integrity to prevent arbitrary interpretations by law enforcement agencies.

Elevating integrity as a key component of national-patriotic education for Ukrainian military personnel requires a comprehensive approach. This involves implementing a range of organizational, legal, pedagogical, psychological, and other measures aimed at instilling in personnel a strong sense of duty to the nation, society, and the individual. This task is particularly challenging under martial law, as military units often consist of individuals with diverse values, motivations, and behavioral patterns.

To address the issue of inconsistent interpretations, it is advisable to codify the concept of integrity in the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption.» Additionally, the Code of Good Conduct and Professional Ethics for Military Officials, Civil Servants and Other Persons Authorized to Perform State Functions in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine should be amended to emphasize the societal dimension of integrity. Furthermore, the Law of Ukraine «On the Basic Principles of State Policy in the Sphere of Strengthening Ukrainian National and Civil Identity» should explicitly include integrity education as a crucial component of national-patriotic education.

Key words: integrity, virtuous behavior, military officials, Armed Forces of Ukraine, servicemen, national-patriotic education, social and value needs, legal values, reserve officers.

Постановка проблеми. Прийняття Верховною Радою України 13 грудня 2022 року Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» ознаменува-

ло собою новий етап у розвитку правового регулювання процесу національно-патріотичного виховання. Питання утвердження української національної та громадянської ідентичності, національно-патріотичного виховання, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти до прийняття вказаного правового акту були лише фрагментарно окреслені законодавством України. Як наслідок, здійснення державної політики в зазначеній сфері потребувало комплексного врегулювання на законодавчому рівні, а саме визначення її мети, завдань, принципів та напрямів, особливостей формування та реалізації, гарантій участі громадян України, закордонних українців, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства у її реалізації, визначення та розмежування повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування у цій сфері. Вказаний Закон закріпив поняття національно-патріотичного виховання – наскрізного виховного процесу, спрямованого на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України [1], а також започаткував механізм правової реалізації виховної діяльності у досліджуваній сфері.

Після набуття чинності Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» було розроблено і затверджено низку підзаконних правових актів, в яких конкретизувалися особливості діяльності органів публічної влади, закладів освіти та інших суб'єктів національно-патріотичного виховання. Однак деякі недоліки та прогалини самого Закону, суперечності у визначенні компетенції учасників правовідносин, на яких він поширюється, сприяли виникненню проблем на рівні правозастосовної практики, вирішення яких потребує окремих наукових розвідок. Вказане обумовило актуальність теми цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика, пов'язана з підвищенням рівня доброчесності в аспекті здійснення виховних процесів розглядалася у роботах представників науки державного управління, педагогічних, юридичних та інших галузевих наук. О. Шароватова і С. Шахвета з'ясували, що у системі вищої освіти питання доброчесності фокусуються переважно на академічній її складовій. Майбутні фахівці опановують питання особливостей академічної доброчесності як ви-кликлу часу, Кодексу академічної доброчесності

закладу вищої освіти, плагіату як прояву недоброчесності тощо. Важливим контекстом виховання доброчесності здобувачів вишу сектору безпеки та оборони є і питання ознайомлення з антикорупційними стратегіями як комплексу заходів та підходів, спрямованих на зменшення ризиків та виявлення корупції. Ці стратегії, охоплюючи законодавчі, виконавчі та судові сфери, формують системний підхід до запобігання та протидії корупції в умовах уявної ідеальної держави [2]. Ми повністю погоджуємося із визначенням важливості академічної доброчесності як того базису, на якому у майбутньому буде ґрунтуватися доброчесне відношення особи до виконання професійних обов'язків. Разом з тим, специфіка військової служби вимагає врахування й інших аспектів доброчесної поведінки, пов'язаних із додержанням норм корпоративної військової етики.

В. Доброгурський, П. Жук, Ю. Репіло та С. Гурова аргументували, що низький рівень виховання доброчесності та перешкоджання проявам корупції в секторі оборони, де існують сприятливі умови для появи корупції, її зростання та поширення, ставить під серйозну загрозу ефективність військової організації та боєздатність армії, підриває рівень довіри суспільства і міжнародних партнерів держави до її збройних сил, не дозволяє ефективно забезпечувати безпеку громадян і, у її найгіршому прояві, загрожує механізмам демократичного управління та навіть самим фундаментальним принципам існування держави у сучасному світі. Науковці розглянули наслідки неефективного виховання доброчесності та перешкоджання проявам корупції в секторі оборони, які умовно розподілено на п'ять окремих категорій: привласнення приватними особами частини обмежених державних ресурсів; обмеження боєздатності Збройних сил; погіршення морально-психологічного стану військовослужбовців та зниження рівня поваги суспільства до військової організації; безпосередня загроза безпеці держави та її громадян; загроза базовим принципам існування держави [3, с. 39–41]. Віддаючи належне глибокому розумінню вченими деструктивних наслідків прорахунків у сфері виховання доброчесності в секторі оборони, додамо, що їх робота була підготовлена ще до широкомасштабної збройної агресії російської федерації, після початку якої у досліджуваній сфері виникли нові ризики та загрози.

Г. Табачук, В. Дунський та Д. Звягін дослідили виховання доброчесності в контексті підготовки офіцерів запасу і дійшли висновку, що необхідними для цієї категорії є знання з теоретико-методологічних засад запобігання корупції та виховання доброчесності професійної діяльності військовослужбовців, здатність використо-

вувати знання механізмів регуляції професійної діяльності військовослужбовців з урахуванням традицій військової моралі, вміння організувати та проводити цільове інформування з особовим складом підрозділу, особисте дотримання норм військового етикету та традицій військової моралі тощо [4]. Разом з тим формування доброчесності у контексті національно-патріотичного виховання у вказаній роботі не розглядалося, що обумовлює спрямованість подальших наукових пошуків за цим напрямом.

Мета статті – охарактеризувати підвищення рівня доброчесності як завдання національно-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як справедливо відзначає С. Жуков, проблема підвищення доброчесності представників органів публічної влади в Україні потребує з'ясування сутності цієї категорії відповідно до реалій сьогодення, особливостей національного законодавства та міжнародних зобов'язань, які взяла на себе наша держава. При цьому доброчесність науковець розуміє як комплекс ціннісних, мотиваційних та вольових якостей особистості, які обумовлюють додержання етичних вимог у професійній та позапрофесійній сферах [5], що, у свою чергу, свідчить про міждисциплінарність цієї категорії, яка включає правові, психологічні, педагогічні та управлінські складові, з чим ми цілком погоджуємося. Додамо, що закріплення доброчесності на рівні соціально-ціннісних потреб індивіда буде обумовлювати вплив на всі елементи його професійної поведінки, включаючи активність, ініціативність та ефективність.

На жаль, у Законі України «Про запобігання корупції» категорія доброчесності не визначається, хоча неодноразово згадується, а в інших правових актах надмірна лаконічність законодавця не дає змоги усвідомити всі важливі аспекти цього феномену. Це породжує різні розуміння сутності доброчесності у численних кодексах доброчесної поведінки, в яких означена категорія постає як набір довільно обраних характеристик.

Не є виключенням Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, затверджений Міністром оборони України 17 березня 2017 року. У вказаному правовому документі як основні принципи доброчесної поведінки військової (цивільної) посадової особи при виконанні службових обов'язків названі: пріоритет службових інтересів; політична нейтральність; неупередженість; компетентність і ефективність; прозорість; не-

розголошення службової інформації (конфіденційність); утримання від виконання незаконних наказів (розпоряджень); корпоративність [6]. Акцентування уваги нормотворця на принципах пріоритету службових (а не публічних, наприклад), нерозголошенні службової інформації та корпоративності викликає певні питання щодо завдання, яке ставиться перед суб'єктами виховного процесу під час формування доброчесності – виховати військовослужбовця, який буде захищати перш за все інтереси народу та держави, або сконцентрується переважно на захисті корпоративних інтересів? Відповідь на це питання впливає не тільки на зміст відносин у системі військового управління, вона опосередковано стосується всієї складної структури відносин між суспільством і армією, які в цілому характеризуються взаємопідтримкою та довірою. У суспільній свідомості військовослужбовець Збройних Сил України постає як захисник держави та громадян, зусилля якого спрямовані у першу чергу на захист суспільних, а не вузько корпоративних інтересів.

Заслуговує на увагу, що у Законі України «Про державну службу» доброчесність віднесено до принципів означеної служби, при цьому вона розуміється як спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [7]. Ототожнення державної і військової служби було б некоректним з огляду на відмінності в їх цілях та сутності, разом з тим розуміння публічного характеру феномену доброчесності має, на нашу думку, розповсюджуватися на всі сфери суспільних відносин. У Правилах етичної та доброчесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України акцент зроблено саме на публічних інтересах: так, принцип патріотизму передбачає обов'язок працівників чесно і вірно служити Українському народові; забезпечувати формування позитивного іміджу держави; діяти виключно в інтересах держави; поважати державні символи України; застосовувати державну мову під час виконання своїх посадових (службових) обов'язків. Принцип верховенства права та законності має своїми складовими: забезпечувати під час виконання посадових (службових) обов'язків пріоритет прав і свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України та законів України; поважати права, свободи та законні інтереси людини і громадянина, об'єднань громадян, інших юридичних осіб, справедливо та неупереджено ставитися до кожного; утримуватися від виконання незаконних наказів (розпоряджень) чи доручень, зокрема тих, які потенційно можуть призвести до вчинення корупційних правопорушень та правопорушень,

пов'язаних з корупцією; не розголошувати і не використовувати в інший спосіб конфіденційну та іншу інформацію з обмеженим доступом, що стала відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень та професійних обов'язків, крім випадків, встановлених законом; неухильно дотримуватися презумпції невинуватості [8]. Слід зазначити, що у п. 2 Кодексу доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України коротко згадано про служіння Українському народові та додержання Конституції і законів України, однак вказані положення не конкретизовані.

Аналіз правових актів, які регламентують функціонування Збройних Сил України, свідчить, що питання національно-патріотичного виховання і виховання доброчесності розуміються, регламентуються і наповнюються змістом окремо одне від одного. На нашу думку, основною причиною цього є відсутність визначеного на законодавчому рівні зв'язку між завданнями національно-патріотичного виховання і формуванням доброчесності. Так, у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» доброчесність взагалі не згадується (хоча базова категорія досліджуваної сфери суспільних відносин – патріотизм – має одним із елементів у спрямування державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності на протидію проявам корупції). У Положенні про організацію системи роботи з питань запобігання та виявлення корупції в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту, затвердженому наказом Міністерства оборони України 05 лютого 2024 року № 81, виховання доброчесності названо серед напрямів роботи із запобігання корупції, проте єдиними суб'єктами, на яких покладено здійснення означеного виду виховання, у цьому правовому документі названо лише заклади освіти [9], що не відображує специфіки розподілу персоналу у Збройних Силах України. Але у Положенні про вищі військові навчальні заклади, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 467 [10], будь-яке згадування про доброчесність відсутнє. На жаль, подібних прикладів відсутності системного зв'язку між виховними процесами у Збройних Силах України і вихованням доброчесності військовослужбовців можна навести ще багато.

З огляду на основну конституційну функцію Збройних Сил України – оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недо-

торканності – добросовісність військовослужбовців як правова категорія носить загальносоціальний, а не внутрішньовідомчий характер. Це потребує уніфікації розуміння вказаної дефініції з тим, щоб уникнути її довільного тлумачення суб'єктами правозастосування.

Висновки. Підвищення рівня добросовісності як завдання національно-патріотичного виховання військовослужбовців Збройних Сил України уявляє собою здійснення комплексу організаційних, правових, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на усвідомлення персоналом цього військового формування пріоритету інтересів людини, суспільства і держави над приватними інтересами. Виконання цього завдання в умовах правового режиму воєнного стану ускладнюється внаслідок комплектування військових частин в процесі призову за мобілізацією особами, як мають значні відмінності цінностей, мотивів, способів поведінки. Особливо важливими є відмінності у правових цінностях, що можуть обумовлювати недобросовісну поведінку військових посадових осіб.

Для уніфікації існуючих вимог доцільно закріпити поняття добросовісності на законодавчому рівні (у Законі України «Про запобігання корупції»), оскільки довільне тлумачення цієї категорії сприяє відмінностям правозастосовної практики. Потребує змін Кодекс добросовісної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, в якому має бути посилена загальносоціальна складова добросовісності. Також виховання добросовісності як завдання національно-патріотичного виховання має знайти своє відображення у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», оскільки виконання інших завдань вказаного виду виховання не уявляється можливим без активних дій суб'єктів правовідносин для втілення у своїй професійній діяльності інтересів людини, суспільства і держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. URL: <https://itd.rada.gov.ua/3d7a3fe1-7a74-4e82-a398-4b14d882fdc9>.
2. Шахвета С.В., Шароватова О.П. Освітній та професійний розвиток особистості як базові складові системи виховання добросовісності. *Ефективне врядування та виховання добросовісності в секторі безпе-*

ки та оборони: матеріали IV Міжнародного науково-практичного форуму (м. Київ, 12 грудня 2023 року). Київ, 2023. С. 21.

3. Доброгурський В.І., Жук П.В., Репіло Ю.В., Гурова С.Ю. Наслідки неефективного виховання добросовісності та перешкоджання проявам корупції в секторі безпеки та оборони. *Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland: International Multidisciplinary Conference*. (Stalowa Wola, Republic of Poland, 20-21 July 2018). Volume 2. Stalowa Wola: Izdewnieciba «Baltija Publishing», 2018. P. 39–41.
4. Табачук Г.В., Дунський В.С., Звягін Д.О. «Запобігання корупції та виховання добросовісності військовослужбовців» – складова дисципліна у підготовці громадян України, які проходять військову підготовку за програмою підготовки офіцерів запасу. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/apozbt/apozbt2021/paper/viewFile/13981/11845>.
5. Жуков С.В. Проблеми адміністративно-правового забезпечення добросовісності суддів: монографія. Київ: Леся, 2018. 412 с.
6. Кодекс добросовісної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, затверджений Міністром оборони України 17 березня 2017 року. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Codecs.pdf>.
7. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
8. Правила етичної та добросовісної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України: затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 09 квітня 2024 року № 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0596-24#Text>.
9. Положення про організацію системи роботи з питань запобігання та виявлення корупції в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту, затверджене наказом Міністерства оборони України 05 лютого 2024 року № 81. URL: https://s3.eu-west-1.amazonaws.com/mod.gov.ua-statics-bucket/Polozhennya_pro_organizacziyu_sistemi_roboti_z_pitan_zapobigannya_ta_viyavlennya_korupcziyi_3aa799f948.pdf.

10. Положення про вищі військові навчальні заклади: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 467. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/467-2021-%D0%BF#Text>.
11. Белова М.В., Белов Д.М., Гуманістичні засади правової системи: діалектика теорії та практики в умовах сучасних викликів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 5. 2024. С. 24–29.